

A PUNT DE SORTIR

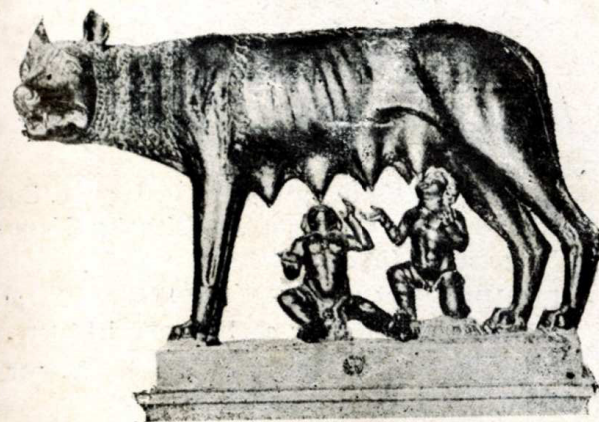
8. — NOCIONS DE LITERATURA LLATINA,
per CARLES RIBA, Doctor en Filosofia i
Lletres.
9. — ELS PERILLS DE LA MOSCA CASO-
LANA, per J AGELL, Director del Labo-
ratori provincial de Química.
10. — LA PREHISTORIA, per P. BOSCH GIMPE-
RA, Professor a la Facultat de Filosofia i
Lletres de Barcelona.
11. — LA PEDAGOGIA EN LES ARTS DEL
DIBUIX, per FRANCESC GALÍ, Director
de l'Escola dels Bells Oficis.

MINERVA

COL·LECCIÓ
CONEIXEMENTS

POPULAR DELS
INDISPENSABLES

NOCIONS DE LITERATURA LLATINA

PER

CARLES RIBA

DOCTOR EN FILOSOFIA I LLETRES

Vol. 8

35 cts.

MINERVA

COL·LECCIÓ POPULAR
DELS CONEIXEMENTS INDISPENSABLES
EDITADA PEL CONSELL DE PEDAGOGIA
DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA

SERIE DE PETITS VOLUMS CONTENINT CADA UN D'ELLS UN
RESUM COMPLET DE LA MATERIA RESPECTIVA I DOCUMENTATS
AMB IL·LUSTRACIONS, SOTA COBERTA A DUGUES TINTES.

CADA VOLUM: 35 CTS.

OBRES PUBLICADES

1. — OCEANOGRAFIA, per JOSEP MALUQUER, Enginyer,
Secretari de la Junta de Ciències Naturals de
Barcelona. (Agotada).
2. — RESUM DE GEOGRAFIA D'EUROPA, per JOAN
PALAU VERA, Doctor en Filosofia i Lletres.
3. — NOCIONS DE LITURGIA CRISTIANA, per J. TA-
RRÉ, prevere.
4. — RESUM D'ASTRONOMIA, per E. FONTSERÈ, Pro-
fessor a la Facultat de Ciències de Barcelona.
5. — EL RADI, per ESTEVE TERRADES, Membre de l'Ins-
titut.
6. — LA NEUROSIS I ELS NEURÒTICS, per J. ALZINA I
MELIS, Director del Manicomi de Santa Creu.
7. — UNA VISITA AL MUSEU DE BARCELONA, per
J. FOLCH I TORRES, Bibliotecari del Museu.
8. — NOCIONS DE LITERATURA LLATINA, per CAR-
LES RIBA, Doctor en Filosofia i Lletres.

MINERVA

COL·LECCIÓ POPULAR DELS CONEIXEMENTS INDISPENSABLES
EDITADA PEL CONSELL DE PEDAGOGIA
DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA

VOLUM 8

NOCIONS DE LITERATURA LLATINA

PER

CARLES RIBA

Doctor en Filosofia i Lletres

BARCELONA

DIPÒSIT GENERAL: BONAVIA & DURAN, BOQUERIA, 20

TAULA

	Pàg.
<i>Introducció</i>	5
<i>Terenci</i>	12
<i>Lucreci</i>	15
<i>Catul</i>	17
<i>Ciceró</i>	17
<i>Virgili</i>	20
<i>Horaci</i>	25
<i>Tibul</i>	25
<i>Sèneca</i>	26
<i>Juvenal</i>	27
<i>Marcial</i>	29
<i>Tàcit</i>	30

*Es propietat del Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona
Reservats els drets de traducció i reproducció*

Impremta Catalonia, Passatge Pont de la Parra, 6 — BARCELONA

INTRODUCCIÓ

Sobre l'origen de Roma, els historiadors antics no ens donen sinó faules; els moderns, apenes res més que hipòtesis. Sembla però establert, que la Roma primitiva fou una juxtaposició de tres elements principals: llatí, sabí i etrusc, tots ells de nissaga ària. Situada en un emplaçament agrest i perillós, Roma sentí de seguida la necessitat d'expansionar-se. Així anà estenent les seves conquestes; de primer incorporà els pobles d'alentorn: Laci, Picenum, Etrúria, Campània; després la Cisalpina i Sicília; més tard l'Àfrica, la Grècia, l'Àsia; per fi la Gàl·lia, Espanya i Bretanya. Els romans, que a la primeria guerrejaven per lucre, acabaren per fer-se'n una missió, i dotats d'un geni polític i jurídic que no ha tingut parella, replasmaren tots els pobles conquistats en la vasta unitat finament matissada coneguda de tothom per l'*Imperi Romà*. D'aquest mestratge, pot dir-se que no hi hagué romà que no en tingués consciència; Virgili, el més gran poeta de Roma, ho digué en un vers immortal, que podria servir de lema a tots els llibres que sobre qualsevol aspecte de Roma s'escrivissin: *Tu regere imperio populos, Romane, memento* «Romà, recorda que tu has de regir els pobles per l'imperi».

Roma no produí espontaniament una cultura, com per exemple Grècia; sinó que la concebé com una funció d'imperi, i així degué incorporar-la d'altres pobles. La seva mestra cabdal fou Grècia, de la qual rebé l'influència de primer a través de l'Etrúria, nació veïna de Roma, força poc coneguda encara, però tan mateix d'un caràcter rude i fosc. D'ençà de la primera guerra púnica (265-240 ab. de J. C.) que determinà l'ocupació de Sicília, habitada per grecs, fins a la conquesta de la mateixa Grècia, declarada província romana amb el nom d'Àcia (142) els romans beuen directament a les fonts de la cultura hel·lènica.

Horaci, que a més de gran poeta líric fou un crític agut i com una mena d'historiador del gust llatí, diu en uns versos que són famosos a

les aules: *Græcia capta ferum victorem cepit et artes—Intulit agresti Latio* «La Grècia captiva captivà el seu fer vencedor, i importà les arts en el Laci agrest.» Aquesta afirmació d'Horaci romà encara com un axioma. Sense que perxò s'hagi de creure que les lletres llatines sien simplement una còpia gegantina de models grecs. Es veritat que s'imitaren les formes literàries sovint fins a la traducció; però donant-hi un sentit tot nou, fins oposat, que s'explica pel diferent geni de les dues races: reflexiu, utilitari i lent el de la llatina, així com el de la grega era imaginatiu, idealista i àgil. A més, cal tenir en compte que fóra una error parlar de literatura romana; cal dir *llatina*, i això en un sentit molt ample, comprenent-hi tots els pobles vençuts i colonitzats per llatins. La qual cosa vol dir que sortint escriptors d'altres regions d'Itàlia, de la Gàl·lia, d'Espanya, d'Àfrica, de la mateixa Grècia, enriquirèn considerablement el patrimoni llatí amb caràcters que molt sovint no tenien res que veure amb els propis de Grècia o de Roma. I per fi, la llengua llatina era en rigor una llengua de pastors, ruda, rossegant, musculosa, no massa rica de formes, poc flexible. Els autors, per un tenacíssim treball, conseguiren transformar-la en una llengua neta, rotunda, severa, i d'una concisió i un relleu tals, que s'ha pogut dir que s'hi encunyaven fórmules com medalles. Aquesta llengua fou en rigor la de la literatura: al començar aquesta doma, seguí parlant-se un llatí popular, del qual procedeixen, en els seus elements essencials, les llengües dites romàniques.

No vol dir que Roma, abans de l'introducció de l'hel·lenisme, no tingués una certa literatura. Només la coneixem per al·lusions d'autors llatins posteriors o per troballes arqueològiques escasses. Pot suposar-se-la ben poc interessant artísticament. Les legendes de l'infantesa llatina no tingueren cap Homer que en fes alguna cosa semblant a l'*Ilíada* o a l'*Odissea*. La religió, concebuda com un mer contracte (*religio*, de *religare* «lligar») era absolutament mancada d'entusiasme i per tant antipoètica. Cal més aviat pensar en els gèneres que són anexas a un poble afanyós d'organització com el romà: l'oratória, l'història, que té el seu embrió en l'anotació dels mínims fets quotidians pels pontífics (*Annales*); i per fi el dret, monument primitiu del qual és el Còdec de les XII Taules, únic per la netedat lapidària de les fórmules. Per altra banda, com a producte característicament popular, hi ha la

sàtira, en manifestacions diverses, totes d'una extrema llicència, bufonesques i grasses.

La literatura llatina comença quan Roma es posa de deixeble de Grècia (250). Impulsors d'aquest corrent foren alguns aristòcrates, per exemple els Scipions i els Metels: i l'aprofitament de les arts gregues no contradeia gens la política francament romanitzadora fins aleshores seguida. Això suscità una reacció de l'esperit exageradament conservador del poble romà; representant d'aquesta protesta és Cató l'Àntic. La lluita fou brava; però només cal dir, que aquest Cató, que un dia prohibia al seu fill de consultar els metges grecs, se posava a aprendre el grec als seus vuitanta anys.

Els primers assaigs poètics són traduccions, o poca cosa més. Livi Andrònic, grec de Tarent, traduí dinou pessets de teatre, l'*Odissea* d'Homer i alguns himnes; les rares deixalles acusen versions més aviat mal fetes; però senyalà un camí. Cneu Nevi, romà, i Quint Enni, de la Calàbria, país mig-grec mig-osc, intentaren una èpica nacional; aquell amb un poema sobre la primera guerra púnica, aquest amb els *Annales*, que no són sinó una història de Roma deixada en vers. La més alta conquesta d'Enni fou però el substituir el flexible hexàmetre grec al saturni romà, vers tan bàrbar que encara no s'ha pogut fixar el secret del seu ritme. Nevi i Enni, i encara Pacuvi i Atti, enriquiren amb imitacions del teatre grec l'escena romana. Sobre aquesta figuraven la comèdia i la tragèdia *palliatae*, gregues d'argument si bé romanes per la moral, al costat de la tragèdia *praetexta*, creada per Atti, i la comèdia *togata*, iniciada per Nevi, de les quals els personatges eren romans. Després d'Atti, la tragèdia, que no plaia al poble, resta confinada a la lectura en els cercles aristocràtics. Però dos dels noms més gloriosos de tota la literatura llatina il·lustren la comèdia abans de desaparèixer en absolut: Plaute i Terenci. Tots dos cultiven la *comèdia nova* atenesa, és a dir, la comèdia d'intriga i de caràcters. Plaute, afalagador de la plebs, li ofereix un món de caricatures vigoroses, un seguit d'escenes enjogassadíssimes i un cascadeig de bufoneries espesses; Terenci, en canvi, serva tota la finor àtica: és més pàl·lid; però el guanya en equilibri. Si Plaute no se'l concebeix fora de Roma, Terenci, pels seus sentiments profundaments humans, és de tots els temps i de tots els llocs. Les pessets més famoses de Plaute són *Amphitruon*, *Aulularia* «la pessa de l'olla», *Els Captius*, *Casina*, *Menaechmi*, *Miles glorio-*

sus «el soldat fanfarró»; i de Terenci, *Andriana*, *Heautontimorumenos* «el que s'aturmenta a si mateix», *Adelphi*.

Però com més la comèdia es refinava, més exòtica es feia: així s'extingeix, mancada del favor popular, després d'un breu període fecundíssim. El teatre romà queda reduït al *mim*, gènere molt pobre artísticament: això és, una escena vulgar de la vida comú.

La sàtira, mentretant, que amb Nevi atacava de la comèdia estant les famílies enemigues, i amb Enni era didàctica, amb Lucili (140) per fi viu verament com a gènere: franca, independent, sanguínia, adés política, adés moral, adés quasi literària, pintura animada i fidel de la societat de Roma.

Contemporaniament a la poesia, es desenrotlla la prosa. Els primers prosadors són historiadors, millor dit, annalistes; fins a Cató el Censor (*Orígens de les Ciutats italianes*) no s'intueix en el fons de la diversitat dels fets, una unitat: Roma. D'ell és també un tractat d'agricultura (*De re rustica*), curiós aplec de notes i receptes. Cató és, per fi, el més genuí representant de l'oratoria romana autòctona: una eloqüència ruda i austera, però també abundant d'imatges, atepèida d'ensenyament moral, variadament satírica. L'art del parlar s'afina al contacte grec. La joventut romana, destinada a les lluites de la paraula, cada dia més vehements amb l'agitació política, acudia a les escoles de Grècia i d'Orient; i de Grècia vénen nombrosos retors a ensenyar l'art de la pronunciació, dels gestes, de les actituds, de l'arrodoniment sonor del període, en un mot, la *Retòrica*.

Així troba les lletres el període més vibrant de l'història romana, l'anomenat SEGLE DE CÈSAR. En ell dos grans moviments assoleixen la definitiva victòria: el democràtic, que porta una més lliure expansió de la personalitat en tots sentits, i el cultural, que entra ja en tota l'amplària del corrent hel·lènic. Els gèneres literaris reben tots l'empremta de la passió ambient. L'eloqüència juga més aviat paper davant dels tribunals; és el període dels grans advocats: Crassus, Antoni, Hortensi, i per sobre de tots, M. Tul·li Ciceró (107-43), el polígraf, el nom del qual és central en totes les qüestions que interessaven Roma, com a escut de les nobles idees de conciliació, de pau i llibertat durant la gran turbulència de la caiguda de la República. (Discursos judicials: les *Verrines*, *Pro Roscio*, *Pro Archia*, *Pro Milone*, *Pro Ligario*;

harengues polítiques: *Catilinàries*, *Filípiques*). Com a filosof i moralista Ciceró compila o reflecteix la filosofia grega (la *República* i les *Lleis*; les *Tusculanes*, converses sobre temes de moral pràctica; *dels Deures*; *de l'Amistat*; *de la Vellesa*, etc.). Com a retor, lega l'història i les regles de l'art; per fi, tots els variats detalls de la seva vida fecunda, desfilen en el copiós recull de les *Cartes*. La prosa de Ciceró respon naturalment a les matèries tan diverses dels seus escrits: clara, rica i hardida, plena de fuga i d'harmonia sonora, la llengua llatina té en ell el modelador insuperat.

L'història esdevé actual i dramàtica. Juli Cèsar (100-44), altrament orador, epistològraf, i àdhuc gramàtic i poeta, honorà sobre tot les lletres llatines amb la prosa nua, agraciada, lluminosa i breu dels *Comentaris* de les seves guerres, *gàl·lica* i *civil*, obres, en el fons, de reclam polític. A Sal·lusti (86-54) en canvi devem l'estil concís, recercat, enèrgic, consiros i un si és no és cabalístic de les històries de la *Conspiració de Catilina* i de la *Guerra de Jugurta*, episodis de la seva vida política, turbulenta i tenebrosa.

En la poesia troba refugi l'independència ferotge de dos grans poetes, que esborren el nom de tots els nombrosos poetes contemporanis: Q. Valeri Catul (86-40), introductor a Roma de la lírica alexandrina, el qual corre tota la gamma: de la pessa preciosa i galant, a l'epigrama brunzent com un fuet i el patètic més profunde; i T. Lucreci Carus (95-42), que en el poema en sis llibres *De rerum natura* «de la natura de les coses», ensenya als romans la filosofia d'Epicur, i tenta, mitjançant la ciència, redimir-los de les supersticions religioses, en una actitud esclarida i per tant resignada al fatal de tot, desembrassada de passions.

Però la vera edat d'or de la literatura llatina és l'anomenat SEGLE D'AUGUST. Tots els elements fins aleshores dispersos o desequilibrats, s'apleguen en l'obra *harmònica*: el sentiment nacional, enrobustit per les grans victòries de l'imperi, per la pau que serva però encara el record de les angoixes superades; l'hel·lenisme; la consciència de la missió cultural, que porta la col·laboració de totes les classes socials. Es el segle dels poetes: ells fan el balanç de la glòria de Roma. Adhuc el que cimeja entre els historiadors, Titus Livi (59 ab. de J. C.-17 d. de J. C.) és amb una sensibilitat tota poètica que reconta l'història de la

Urb, d'ençà de les vagues legendes dels començos fins als dies contemporanis. Dels 142 llibres de les seves *Dècades* ne conservem 55. Complementa aquesta obra magna el mantuà P. Virgili Maró (70-19 ab. de J. C.), el més noble esperit de les lletres llatines, el qual, després d'haver dit en paraula prenys d'altres significacions la tendresa dels camps (*Bucòliques*) i els preceptes del llur conreu (*Geòrgiques*), talment que per ell reffloria l'agricultura en tota Itàlia, cantà els destins de Roma en un epos en dotze llibres, l'*Eneida*, summa de l'antiguitat i temple a la glòria d'August, descendent de Venus pel piadós Eneas, que fugitiu de Troia fundà Roma després d'innombrables fatigues per mars i per terres.

Formen encara la cort poètica d'August, Q. Horaci Flaccus (65-8 ab. de J. C.), el líric perfecte (*Odes* i *Epodes*) imperturbablement somrient en la sàtira i en la moral (2 llibres de *Sàtires* i 2 d'*Epistoles*); els elegíacs Tibul, melancòlic, efusiu i vague, i Properci, elegant, erudit, ple de color i de passió. I per fi, P. Ovidi Nasó (43 ab. J. C. - 18 d. de J. C.), poeta fàcil i fluent, que fa sonar en vers llatí els mites de la Grècia (*Metamorfosis*, en XV llibres; *Heroides*), i àdhuc intenta una mitologia romana (*Fastos*); jocunde cantor de l'amor, del qual dona els preceptes (*Art d'amar*, *Remei d'amor*), o conta les aventures (*Amors*: 3 llibres d'elegies); elegíac de plany monoton i rossegant (*Pòntiques*, *Tristes*) d'estant del seu exili vora el Mar Negre, on l'envià August sota pretext de l'immoralitat dels seus versos, però en realitat per motius mes íntims que ens romanen inesbrinables.

L'abundor esvaïda i mondana d'Ovidi anuncia ja una decadència. Aquesta s'arrossega durant tota l'època imperial; no basten a deturar-la, ara i adés, ingenis poderosíssims: l'harmonia és perduda per sempre. La causa podria, en l'arrel, ser que, sota el despotisme imperial, la literatura es sent abandonada del gran ideal nacional a què abans servia; passa per tant a ser o bé un *dilettantisme*, amb el retorisme, l'imitació, l'impreparació annexes; o bé una *protesta*, personal, apassionada i dispersa: és el temps dels forts satírics, dels forts epigramatistes. No negligint, alhora, el fet de l'extensió de la cultura per tot l'imperi, que suscita les aportacions de províncies: una sava renovadora; per la caduca Roma central, però també una mena de lenta invasió bàrbara; en un mot: una *disgregació*.

ÈPOCA DE TIBERI A NERÓ. Per sobre de Manili, eco de la musa lucreiana (*Astronòmiques*); de Fedre, romanitzador de les faules d'Isop; dels historiadors C. Vel·leius Patèrcul, breu i clar, Valeri Màxim (*IX llibres de fetes i dites memorables*) i Quintus Curci, del qual la *Vida d'Alexandre* és un precedent de la novel·la de cavalleríes; de Petroni (*Satyricon*), el pintor ultra-realista de les disbauxes neronianes, «autor de puríssima impuresa»: se destaquen tres considerables figures que marquen el pas roent i inútil de la doctrina estoica a través de la corrupció imperial. Luci Anneus Sèneca, espanyol de Còrdoba (4-65), preceptor i ministre de Neró, ingeni ornat, vehement i amè, sotragat, com la seva mateixa època, per mil volers diversos: el seu enciclopedisme es concreta definitivament en la moral, cap a la fi de la seva vida; les seves obres cabdals són les *Qüestions naturals* i les *Cartes a Lucili*; i, per altra banda, deu tragèdies (*Hèrcules furios*, *Tiestes*, *Edip*, *Medea*, *Hipòlit*, etc.), que són l'ètica estoica posada en acció sota pretext de mites grecs. M. Anneu Lucà (39-65), nebot de Sèneca, víctima de la gelosia de Neró, intenta una èpica d'assumpte romà en la *Farsàlia*, epos sobre les guerres civils amb Cató per heroi, que ve a ser un manifest estoic d'oposició. A. Persi Flaccus (34-62), en sis sàtires retortes i obscures, pintura pessimista dels dies neronians, predica la pura virtut estoica, que consisteix en la vida interior.

De VESPASIÀ A DOMICIÀ. La poesia de Lucà, altament revolucionària, provoca una reacció pseudo-clàssica: es retorna a Virgili, però fredament. Sili Itàlic (25-101) parafraseja Titus Livi en un poema sobre la segona guerra púnica; Valeri Flaccus, en les *Argonàutiques*, imita l'alexandrí Apol·loni de Rodas amb elements virgilians; Papini Estaci (40-96), mediocre en la *Tebaida* i l'*Aquil·leida*, té accents fonament humans en les *Silves*, improvisacions sobre temes diversos. Contra els excessos retòrics reacciona M. Fabi Quintilià (35-95), espanyol de Calagurris, que alligona la joventut pels camins de bon gust oblidats. Ens ha deixat les *Institucions Oratòries*, deu llibres sobre la formació de l'orador perfecte. Però la veritable fibra poètica la trobem una vegada més en la protesta. A llucs, no gaire sincera, en els *Epigrames* de M. Valeri Marcial (40-102), espanyol de Bilbilis, escorcollador de totes les immundícies i les ridiculeses ciutadanes: no hi ha detall de la vida de Roma que no ens faci passar davant dels ulls; a cada cosa li

dóna el seu nom, i dintre cada nom hi posa un gra de sal. Però la protesta és oberta, alta, acolorida, rancuniosa, inexorable en les setze sàtires de D. Junius Juvenal (60-140), el més robust temperament satíric que mai hi hagi hagut, servit per l'expressió poètica més fecunda i arravatada, plàstica fins a donar-nos sovint la tremolor de la presència carnal de les idees morals.

ÈPOCA DE NERVA, TRAJÀ I HADRIÀ. La llibertat, la grandesa i moderació relatives sota el regne de Trajà, marquen una breu renaixença literària. Ne són figures cabdals, C. Plini Cecili, el Jove (62-113) — nebot del famós naturalista — que volgué rivalitzar amb Ciceró en l'oratoría (*Panegíric de Trajà*) i en les *Cartes*, memòries més pàl·lides d'una època també més pàl·lida; i el que amb Lucreci i Virgili forma la trinitat encarnadora del geni racial, l'historiador P. Corneli Tàcit (55 ? - 120). D'ell són el *Diàleg dels Oradors*, discussió sobre la decadència de l'eloqüència; els assaigs històrics *Vida d'Agrícola*, mena d'elogi fúnebre; *Costums dels Germans*, document etnogràfic sense preu, i les *Històries* (de la caiguda de Neró a Nerva) i els *Annals* (de la mort d'August fins a Neró), que ens han arribat a trossos. Tàcit és un formidable pintor d'ànimes; la seva precisió vigorosa no ha estat superada ni en els nostres temps en què s'ha volgut penetrar fins als últims racers de la consciència; i el seu istil, tot nervi, sense intermediaris, restret fins a la tortura, en què cada mot és una imatge, ha esdevingut proverbial. Al costat de Tàcit, C. Tranquil Suetoni (*Història dels Dotze Cèsars*) és un mer compilador d'anècdotes.

DARRERS ESCRIPTORS. La poesia mor la primera; la seva agonia es prolonga en la buidor de la didàctica pedant, de la galania pretenciosa; apenes se'n salven algunes pessets esparses, entre elles la graciosa *Pervigilium Veneris* «revetlla de Venus», les èglogues de Nemesià, les obres brillants de Claudi Claudià, «l'últim poeta de Roma», i l'*Itinerari* de Rutili Namacià, en el qual Roma, abans de ser submergida per l'inundació bàrbara, sembla proclamar la missió conqueridora i civilitzadora complerta.

La prosa, al multiplicar-se el cultiu dels genres útils — retòrica, gramàtica, erudició, dret, ciències, etc. — va reduïnt-se al marge de la literatura. Aixecant-se per sobre de les seques enumeracions de detalls

que se'ns donen en l'*Història Augusta* (d'Hadrià a Numerià: 117-284), Ammià Marcel·lí continua Tàcit, i veu el curs dels temps amb visió personal. Aulu-Gel·li (*Nits Atiques*) aplega un riquíssim cabal de qüestions erudites, i L. Apuleu, el treballat i subtilíssim polígraf africà, ens lega principalment una novel·la, imitada del grec: *L'Ase d'or*, on se conté el famós episodi d'Amor i Psiquis, un dels mites més profundes de l'antiguitat.

Des del segle III, la llengua llatina és l'instrument d'una renovació en totes les esferes de l'esperit: el cristianisme. Però la Roma tradicionalista, i debatent-se sota els cops dels bàrbars, li és estreta: els apolo-logistes, els Sants Pares, els poetes cristians formen una literatura apart. No obstant, dissolt l'imperi, en el caos migeval, l'Església manté enlaire l'antorxa de la cultura clàssica; i a la seva universalitat convé de conservar, dintre la disgregació en llengües noves, la puresa de la llengua una: el llatí. Així, cal senyalar a l'història de les lletres llatines un límit polític: la caiguda de Roma (476); altrament, caldria remuntar-se fins a les darreries del segle XVII, en què l'ús literari del llatí cedeix; sense esvair-se, però, àdhuc ni en els nostres dies.

PETITA ANTOLOGIA

TERENCI

DE L'HEAUTONTIMORUMENOS

Comèdia imitada d'una de Menandre. En aquesta primera escena que segueix se conté aquell vers famós, que ell tot sol redimiria l'antiguitat de força pecats d'egoisme: *Homo sum: humani nihil a me alienum puto*. Vetaquí el desenrotlle ulterior de la pessa, segons el sumari de Sulpici Apol·linari: «Aviat Clínia, en retornar, s'hostatja, d'amagat del pare, a casa de Clitíon. Aquest estimava la cortisana Bacchis. Clínia envia a cercar la seva cara Antífila, però venint Bacchis com amiga seva i Antífila disfressada d'esclava. Això és fet per enganyar Clitíon el seu pare (Menedem). Per les arts de Sirus (preceptor) arrenca deu mines del vell per la cortisana. Es descobreix que Antífila és germana de Clitíon. Clínia s'hi casa, i Clitíon amb Bacchis». Aquest breu argument dona idea del que era la comèdia nova atenesa: intrigues casolanes, entorn dels mateixos punts i més o menys amb els mateixos personatges.

Acte I—Escena I

CREMES, MENEDEM

CREMES. Encara que aquesta coneixença nostra no sigui sinó d'ençà que has comprat aquest camp veí, i es pot ben dir que poca cosa més hi ha hagut mai entre tu i jo; tota vegada o el teu mereixement, o el nostre veïnatge, que jo penso que entra a ser bona part de l'amistat, fa que jo gosí donar-te un consell amb tota franquesa. Em sembla que fas més que no cal a la teva edat, i que no demana la teva posició. Perquè, a fe dels deus i dels homes! què vols? què cerques? Tens ja seixanta anys, o més, pel que conjecturo. En aquesta contrada ningú no té camp millor ni de major renda; força esclaus: i perxò, com si no tinguessis ningú, et poses tu mateix a complir acuradament la feina d'ells. No puc mai sortir de matí, ni torno mai a casa de vespre, que no t'oviri a la teva heretat cavant, o llaurant, o traginant alguna cosa. En fi, ni descansas una estona, ni et tens cap mirament. I que no és pel teu plaer, ho tinc per ben cert. Perquè ara tu em diràs: «és que no estic content d'obra que aquí es faci». Que si tot l'afany

que gastes en treballar tu, te'l prenès en fer-los treballar a ells, força més avençaries.

MENEDEM. Cremes, tant de lleure et deixen les teves coses que et cuides de les d'altri que no t'importen res?

CREMES. Soc home: res de l'humà em sembla estrany a mi. Prenho com que jo et dó consell, o com que cerco ensenyament. Si és de raó, t'imitaria; si no, te'n apartaria.

MENEDEM. A mi em va bé així; tu, fes com te convingui.

CREMES. Però quin és l'home que li vagi bé d'aturmentar-se?

MENEDEM. Jo.

CREMES. Si és alguna pena, em sab greu. Però quin és, en fi, aquest mal? Jo et prec, quina culpa tan gran és aquesta teva?

MENEDEM. Ai, ai!

CREMES. No ploris: però sigui la cosa que sigui, fes-m'ho a saber, sense callar-me res, sense vergonya. Fia't de mi, jo et dic, que t'ajudaré amb el meu consol, o amb el meu consell o amb el meu bé.

MENEDEM. Ho vols saber?

CREMES. Sí, per la raó que t'acabo de dir.

MENEDEM. Se't dirà.

CREMES. Però mentrestant deixa aquest rastell aquí; no et cansis.

MENEDEM. De cap manera.

CREMES. Per què això?

MENEDEM. Permet que no em doni un instant de lleure en mon treball.

CREMES. No t'ho permetré, jo et dic.

MENEDEM. Ah, no és pas just.

CREMES. Com és tan feixuc, si et plau?

MENEDEM. Així me'l mereixo.

CREMES. Ara parla.

MENEDEM. Jo tinc un fill únic, tot just adolescent. Ai, què dic que el tinc? El tenia, Cremes. Si ara el tinc o no, és incert.

CREMES. Què vols dir?

MENEDEM. Ara ho sabràs. Hi ha aquí una vellarda molt pobre, vinguda de Corint. El meu fill s'enamorà d'una filla seva donzella, fins al punt de pendre-la per muller. Tot això d'amagat de mi. En jo assabentar la cosa, vaig començar no amb suavitat, com hauria convingut tractar l'esperit del

joventell, sinó amb violència, com és manera comú dels pares. Cada dia l'acusava: «Què, és que esperes seguir comportant-te així, en vida del teu pare, de tenir una amiga en tot ja com si et fos mul·ler? T'erres, si així t'ho creus, i no em coneixes, Clínia. Jo vull que se't digui fill meu, en tant que et comportis com és digne; però si no ho fas així, jo massa sabré trobar com portar-me dignament amb tu. Totes aquestes coses, ja és ben cert, no vénen sinó de massa ociositat. Jo, a la teva edat, no em donava pas a fer l'amor. Era pobre i me'n vaig partir cap a l'Àsia, i allí, amb les armes, vaig guanyar-me una fortuna i una glòria guerrera». La cosa acabà reeixint: el noi, sentint-se sovint els mateixos renys, cedí. Pensà que per la meua edat i la meua bona volença jo en sabia més, i millor curava d'ell que ell mateix: i se'n és anat a Àsia per servir el rei en la guerra, Cremes.

CREMES.

Què dius?

MENEDEM.

Partí d'amagat de mi, ja fa tres mesos que és fora.

CREMES.

Tots dos són d'acusar; tota vegada aqueix determini és senyal d'un esperit pundonorós i no pas sense coratge.

MENEDEM.

En enterar-me'n pels que li foren confidents, torno a casa tot trist, tot trasbalsat de cor, tintinejant d'amargura. M'assec. Acuden els servents, em lleven el calçat. En veig d'altres que cuiten a arranjar els llits i posar el sopar. Cadascú s'afanyava amb el que podia per alleujar la meua misèria. Veient això començo a rumiar: «Què, tanta de gent que s'escarrassa per mi sol, per acontentar-me a mi sol! Tantes de criades per vestir-me? Jo tot sol faria tantes de despeses a casa! I en tant el meu fill únic, que hauria de gaudir d'aquestes coses igual que jo, i fins més que jo, perquè la seva edat és més pròpia per gaudir-ne que la meua, jo l'he llençat, pobrissó, d'aquí amb la meua injustícia. Sí, jo em tindria per digne de qualsevol mal, si jo continuava així. Perquè mentre ell menarà aquesta vida de privacions, privat de pàtria per la meua rigoría, jo m'imposaré el suplici que em pertoca a causa d'ell: treballaré, agavellaré, estalviaré, em faré esclau per ell».

I així ho faig, ben dret: no he deixat res a casa, ni moble, ni roba: de tot he fet taula rasa. Criades, servents, llevat els que treballant al camp podien pagar-me sense pena l'aconduiment, tots me'ls he venuts. He posat tot seguit el rètol a la porta; amb sobre quinze talents que he aplegat, m'he comprat aquest tros, i aquí feinejo. He pensat, Cremes, que els meus torts amb el meu fill minvarien, com més pobre jo em fes; que no m'era lícit fruir de cap goig, fins a tant que bo i sà no torni qui ha de tenir-hi part. Em sembla que ets d'un natural tendre amb els fills, i que ell és molt dòcil, si se'l sab agafar amb trassa o amb dolçor. Però ni tu el coneixies prou a ell, ni ell a tu; cosa que passa quan no es viu com cal. Tu a ell, mai no li has demostrat com te l'estimes, i ell mai no ha gosat confiar-te el que és just confiar a un pare. Si ho haguéssiu fet així, tot això no t'hauria succeït mai.

CREMES.

MENEDEM.

Es veritat, ho confesso: la falta més grossa és de part meua.

CREMES.

Menedem, tinc bona esperança que ell te tornarà bo i sà aquí, d'un dia a l'altre.

MENEDEM.

Que els deus ho facin!

CREMES.

Ho faràn. Ara, si et ve bé, avui són les Dionisíaques; jo et voldria a casa meua, si et plau.

MENEDEM.

No puc.

CREMES.

Per què no? Jo et prec, dóna't una mica de treva, a la fi. El mateix fill absent ho vol tant com jo.

MENEDEM.

No convé, jo que l'he empès a penes i fatigues; fugir-ne ara jo.

CREMES.

Estàs ben decidit?

MENEDEM.

Sí.

CREMES.

Estigues bo, doncs.

MENEDEM.

I tu també.

LUCRECI

ELOGI DE LA FILOSOFÍA

Es dolç, quan fa mar alta i els vents trasbalsen les ones, ovirar de terra estant la gran fatiga d'altri: no perquè sigui un plaer joíós que

ningú pateixi, sinó perquè és dolç de veure de quins mals un careix. Es dolç també de contemplar una gran lluita guerrera parada en la plana, sense part en el perill. Però no res més dolç que l'ocupar els temples serens ben murats que bastí la doctrina dels savis, des d'on puguis atalaiar els altres, i veure'ls errar d'ací i d'allí, i cercar esgarriats el camí de la vida, disputar-se pel talent, altercar de noblesa, escarrassar-se nit i dia en un treball admirable per enfilarse al cap d'amunt del poder o guanyar fortuna.

O mísera ment dels homes! O cors encegats! En quines tenebres i en quants de perills se consum aquesta mica de vida que us és dadat. No veieu que per res més no clama la natura, sinó perquè aparteu la dolor del còs, i que l'ànima, franca de cura i de temença, frueixi de tota sensació jocunda?

A la natura del còs veiem que ben poca cosa li cal, que li llevi la dolor i per prodigar-li mil delícies: i la mateixa natura no demana sovint pas res més grat. Si al palau no hi ha àuries estàtues de joves-cells que amb la mà dreta sostenen les llànties de foc, que escampen llum sobre els nocturns festins; si la casa no resplendeix d'argent, ni rellú d'or; si les cítars no ressonen sota les voltes i els tegells daurats; almenys, estesos junts sobre un flonjo herbei, vora un rierol d'aigua, sota les branques d'un arbre encelat, podeu per no gaire preu regalar joiosament el còs, sobre tot quan l'estació ens riu, en aquell temps de l'any que esquitxa de flors les herbes verdejants. I la febre roenta no s'enretira pas més aviat del còs, si et debats sobre tapisseries i púrpures, que si cal dormir sobre el burell plebeu.

Així doncs, ja que els tresors, ni la noblesa, ni la glòria reial no aprofiten per res al nostre còs, és de creure que tampoc no valen de res a l'ànima. Quan veus bullir en el camp les teves legions, oferint un simulacre de batalla, quan veus bullir el teu estol i maniobrar vastamet, per ventura aleshores la superstició esfereïda per aquesta pompa fuig temorega de la teva ànima, i les terrors de la mort jaqueixen el teu cor desert, i deslligat de cuita?

Però si totes aquestes coses veiem que no són sinó ridícoles jo-guines, que les temences de l'home, i les cures perseguidores no temen el traït de les armes, ni els trecs cruels; si agosadament habiten entre els reis i els poderosos, i ni respecten l'esclat de l'or, ni la clara esplendor de la roba purpúrea,—quin dubte encara que tot això no sia

misèria de la nostra raó, sobre tot quan tota la nostra vida treballa en tenebres?

Perquè, tal com els infants tremolen de tot i de tot s'esveren dins les cegues tenebres, així nosaltres de dia temem de coses que no són pas més terribles que les que els infants s'espaoordeixen i s'afiguren dins la fosca. Doncs per esquinçar aquesta terror i aquestes tenebres de l'ànima és necessari no els raigs del sol ni els dards lluent del dia, sinó l'estudi i la raó de la natura.

CATUL

PER LA MORT DE L'OCELL DE LÈSBIA

Ploureu, O beutats i amorells i tota llei d'homes amables! Es mort l'ocell de la meva amiga, l'ocell delícia de la meva amiga, que ella s'estimava més que els seus ulls. Era tan melós, i coneixia la seva mestressa com la filla coneix la mare: i no es movia de la seva falda, mes saltironant ara aquí ara allí piulava sense parar a sola missenyora. I ara ell va per camí tenebrós, cap allí d'on diu que no torna ningú. O maleïtsiga vosaltres, males tenebres d'Orcus, que tota cosa bella devoreu: era tan bell l'ocell que em prenieu! Ai malifeta! Ai pobrissó ocell! Per mor de tu, els tendres ulls de la meva amiga són tan vermells, són tan inflats de plorar.

CICERÓ

DE LA CATILINARIA PRIMERA

L. Sergi Catilina, d'una noble família romana, home de grans qualitats desviades, de passions sense fre, pretengué la dignitat de cònsul. Fallint-li l'astúcia, intentà la violència. Aprofitant el desordre i l'angúnia que seguiren a la guerra entre Marius i Sil·la (del qual era un dels més assenyalats partidaris) tramà una conspiració amb 36 altres de les cases més il·lustres de Roma. El pla era passar a degolla tot el Senat, incendiar Roma, i entrar aleshores Catilina amb un exèrcit i ensenyorir-se de la ciutat consternada. Però l'únic obstacle era Ciceró, i així calia fer-lo desaparèixer de primer. Tot atentat fallí. Hegudes confidències, el Senat se reuní en el temple de Júpiter Stator, on només s'aplegava en circumstàncies greus. Catilina, que era un geni de la dissimulació, sempre havia fet protestes de la seva innocència, fins al punt de fer-hi gairebé creure. Així també aquell dia es presentà al Senat. Davant de tanta insolència, Ciceró es dirigí a ell i l'apostrofà amb aquesta oració roent, de la qual vet-en-aquí el començ i la fi. En ella passà a Catilina revista de tots els seus plans; tot subterfugi fou inútil, i Catilina, confús, sortí de Roma.

Fins a quan abusaràs, Catilina, de la paciència nostra? Quant de temps encara aquesta furor teva jugarà amb nosaltres? Fins a quin extrem es llençarà aquesta audàcia sense fre? Es que ni la guarda nocturna del Palatí, ni les vetlles de la ciutat, ni l'esglai del poble, ni el concurs de tota la gent de bé, ni aquest lloc seguríssim on s'aplegava el Senat, ni la cara i la presència dels senadors no et desconcerten mica? No sents que els teus plans són palesos? No veus que la teva conjuració està ja encadenada per la coneixença de tots aquests? Qui de nosaltres judiques que ignora el que feres la passada nit, i què la precedent, aon anares, a qui convocares, quina resolució prengueres?

O temps! O costums! El Senat ho sab; el cònsul ho veu: aquest tota vegada viu. Viu? Encara més, se'n ve al Senat; pren part en el públic consell; tria i senyala amb els ulls cadascun de nosaltres a l'home. I nosaltres, barons forts, ens sembla fer prou per la república, si esquivem la fúria i les armes d'aquest home. Calfa ja fa molt de temps, Catilina, enviar-te a la mort per manament del cònsul; tombar sobre teu aquesta ruïna, que tu maquines llargament contra nosaltres.

Per ventura quan un baró insigne, Publi Scipiò, pontífex màxim, occí, sense ésser magistrat, Titus Gracchus, que somovia mediocrement l'estament de la república, nosaltres, essent cònsuls, suportarem Catilina, que vol devastar el glob de la terra amb mort i incendis? Ja no parlo de l'exemple massa antic de Caius Servili Ahala, que colpí amb la seva pròpia mà Spuri Melius, cobejós de novetats. Fou, fou temps era temps aquesta virtut en aquesta república, que barons forts reprimien amb més rigorosos càstics un ciutadà pernicios, que no pas l'enemic més acerb. Tenim contra tu, Catilina, un senatusconsult enèrgic i greu; a la república no li manca ni el consell ni l'autoritat d'aquest ordre: nosaltres, ho dic obertament, som nosaltres cònsuls que li manquem.

El Senat decretà en altre temps que el cònsul Luci Opimi curés que la república no rebés cap dany. Ni una nit s'escolà: Caius Gracchus, de pare i avi i avantpassats claríssims, era mort per certes sospites de sedició; el consular Marc Fulvi era occit amb els seus fills. Per un senatusconsult semblant, la república era confiada als cònsuls Caius Marius i Luci Valeri. Per ventura trigà un sol dia a Luci Saturni, tribú de la plebs, la mort i la revenja de la república? Però nosaltres, ja la vint dies que deixem esmussar-se el glavi de l'autoritat del Senat. Perquè tenim un senatusconsult d'aquesta mena, però tancat dintre els

arxius com un glavi escondit dintre la vaina: pel qual senatusconsult, Catilina, convé que morissis de seguida. Vius, i vius no per jaquir, sinó per fortificar la teva audàcia. Jo voldria, pares conscrits, ser clement; voldria no semblar amollit en tants de perills de la república; però jo mateix ja em condemno d'inèrcia i fluxedat.

Hi ha a Itàlia, establert a les afraus de l'Etrúria, un acampament contra la república; el nombre dels enemics creix cada dia: però el general d'aquests acampaments, el capitost dels enemics, el veiem dintre les nostres murades, i fins dintre el Senat, conjuminant cada dia alguna intestina calamitat per la república. Si ara jo manava agafar-te, Catilina, i fer-te morir, hauria de témer, jo crec, que tota la gent de bé digués que ho feia massa tard, no que ningú ho trobés massa cruel. Mes allò que hauria calgut fer de molt de temps ençà, un motiu seriós me du a no fer-ho encara. Jo et faré morir, Catilina, quan no es pugui trobar ningú ni tan pervers, ni tan perdut, ni tan semblant a tu, que no confessi justa aqueixa feta. Mentre hi haurà algú que gosi defensar-te, viuràs, i viuràs talment com ara vius, assetjat per les meves guardes, moltes i fermes, que no puguis bellugar-te contra la república. Els ulls i les orelles de molts te sotjaràn i et vigilaràn, sense que te'n adonis, tal com fins ara feren.

I què hi ha, Catilina, que puguis esperar encara, si ni la nit ja no pot amagar dintre les seves tenebres els teus col·lotges criminals, ni les parets d'una casa privada contenir les veus de la teva conjuració? Si tot és aclarit, si tot esclata? Canvia ja de signi, creu-me; oblida't de morts i d'incendis. Et tenim d'arreu; tots els teus projectes són per nosaltres més clars que la llum: et lleu fins de repassar-los amb mi.

De molt de temps ençà, pares conscrits, vivim entre mig dels perills i els paranys de la conjuració: mes jo no sé per quina raó, la maduresa de tots aquests crims, i d'aquesta inveterada fúria, i d'aquesta gosadía, ha esclatat en el temps del nostre consolat. Si d'aquest vast lladrocini fèiem fonedís aquest sol, semblaríem per ventura alleujats de cuita i de temença per una certa temporada breu; però el perill roman-dria, tancat dintre de tot de les venes i les entranyes de la república. Com sovint els malalts greus, agitats per la xardor i per la febre, si beuen aigua gelada a la primeria semblen alleujar-se, però després el mal els abat molt més greument i amb més violència, així aquesta ma-

laltia que hi ha dintre la república, alleujada pel càstic d'aquest home, s'agreuja molt més violentament, vivint els altres.

Perxò, doncs, pares conscrits, que els àvols s'allunyin; que es destruin dels bons; que s'apleguin en un sol lloc; en fi, que, com ja he repetit moltes vegades, els separi de nosaltres un mur; que cessin de parar llaces al cònsul dintre sa casa mateixa, de voltar el tribunal del pretor de la urb, d'assetjar amb glavis la cort, d'aparellar botafocs i flamalls per abrusar la ciutat; en fi, que cadascú porti escrit sobre el front, els seus sentiments a l'esguard de la república. Jo us ho prometo, pares conscrits, hi haurà tanta de vigilància en nosaltres cònsuls, tanta d'autoritat en vosaltres, tanta de coratge en els cavallers romans, tant de bon acord entre tota la gent de bé, que a la partença de Catilina veureu descoberta, aclarida, ofegada, castigada tota cosa.

Sota aquests averanys, Catilina, per la suma salut de la república, i per ruïna i malhaurança teva, i per la destrucció de tots els que se t'ajuntaren en el crim i el parricidi—parteix a una guerra impia i nefària. I tu, Júpiter, que eres instituit per Ròmul sota els mateixos auspicis que la ciutat, tu que en veritat anomenem Stator (mantenedor) d'aquesta ciutat i aquest imperi, tu apartaràs aquest home i els seus còmplices dels teus altars i dels altres temples, de les cases i les murades de la vila, de la vida i la fortuna de tots els ciutadans, i aquests perseguïdors de la gent de bé, aquests enemics de la pàtria, lladres de l'Itàlia, units entre ells pel pacte dels crims i per una societat impia, — tu els colpiràs, vius i morts, amb suplicis eterns.

VIRGILI

LA MORT DE DIDO

Presa Troia, Eneas, seguit de tots els Troians que havien escapat de la mort o de l'esclavitut, cerca d'arribar a Itàlia, on els destins li prometen un gran imperi. Set anys sencers erren per les mars: una tempesta els empeny de les costes de Sicília a les de Cartago. Venus, mare d'Eneas, perquè el seu fill hi sigui ben acollit, enamora la reina Dido. Eneas llanguix en aquest connubi; però els deus recorden al príncep troià la seva missió. Eneas jaqueix la desesperada Dido. Aquest és l'origen de l'odi implacable que un dia s'havien de dur Roma i Cartago. Arribat a Itàlia, i després de visitar l'ombra del seu pare als inferns—on les ombres dels homes a venir fan desfilir els temes més cars de l'història romana—Eneas demana al rei Latinus la seva filla Lavínia; però aquesta ha estat promesa a Turnus, rei dels Rútuls. Una llarga guerra s'encén, sense res decidir-se. A la fi lluiten Eneas i Turnus en combat singular; i Lavínia és el premi del vencedor. Eneas.

Aquest argument no és una mera invenció de Virgili: Roma així creia els seus orígens, i no era la primera vegada que els poetes cantaven aquests herois.

I ja la primerissa Aurora, deixant el llit daurat de Titó, escampava per les terres nova llum: quan la reina de dalt del mirador veié blanquejar la llum primera, i l'estol allunyar-se a veles plenes; quan reparà buida la riba i sense remers el port, se colpí tres i quatre vegades amb la mà la sina bella, i s'esquinçà la cabellera rossejant: «Gran Júpiter, i se'n anirà!—diu—I aqueix estranger haurà burlat la nostra reialesa! No aparellaràn les armes? No el seguiràn de tota la ciutat? No arrencaràn uns altres els navilis dels molls? Aneu: porteu rabents les flama-des, doneu a la vela, agiteu els remes. Què dic? On soc? Quina follia em torba la ment? Dido infeliç! Ara els fets impius t'encalquen. Aleshores calia, quan donaves el ceptre! Vetaquí la destra i la fe! Vetaquí el qui diu que porta amb ell els Penats paterns! el qui carregà a les seves espatlles el pare acabat de vellesa! No poguí jo trossejar el seu còs arrossegat i esbarriar-lo dins les ones? No poguí jo occiure a ferre els companys, el mateix Ascani i parar-ne un festí a la taula paterna? Mes la reeixida de la lluita era incerta! Què hi fa! Què havia de témer, havent de morir? Hauria calat foc al seu acampament; omplert de flames els bucs de les naus; anorreat fill i pare amb tota la raça: i jo mateixa m'hauria precipitat en mig! Sol, que amb tes flames il·lumines totes les coses de la terra; i tu, Juno confident i testimoni d'aquestes cuites; i Hècate, udolada de nits en els entreforts de les viles; Fúries venjadores, i Deus de la morent Elissa: sentiu-me, aparteu de mi aquesta força dels dolents merescuda, i oiú els nostres precés. Si cal que la testa infanda toqui el port, i arribi en terra; si tal volen els fets de Júpiter i tal és el terme: almenys trontollat per la guerra i les armes d'un poble ardit, banit de ses fronteres, arrabassat del bes de Iulus, implori un ajut, i vegi la mort indigna dels seus; sia sotmès a les lleis d'una pau vergonyosa, sense gaudir ni del regne, ni de la llum tan desitjada: mes caigui abans del seu dia, i sigui enterrat en mig de la sorra. Vetaquí el meu prec: vetaquí la última veu, que jo escampo amb la sang. Ara vosaltres, O Tiris, fatigueu amb el vostre odi el seu llinatge i tota la gènera esdevenidora; fèu aquesta oferta a la meva cendra: no hi hagi cap amor, no cap al·liança entre els dos pobles. Que dels meus òssos s'aixequi un venjador, que amb el flam i el ferre perseguïgui els colons dardanís, ara i adés i en tant que esma n'hi hagi.

Riba contra riba, ones contra ones, armes contra armes: tal com jo impac, així fins als néts se combatin!»

Ella diu: i girava el coratge a tot arreu, cercant de rompre com més aviat la vida odiada. Aleshores parla breument a Barce, nodrissa de Sicheu (perquè la negra cendra tenia la seva a l'antiga pàtria). «Cara nodrissa, crida aquí la germana Anna; digues que cuiti a espargir-se el còs amb una aigua viva, i que dugui amb ella les víctimes i les ofrenes prescrites; que així vingui, i tu mateixa ceneix-te les temples amb la bona pia. Tinc voluntat de complir el sacrifici de Júpiter Estigi, que he començat a parar segons el rite: vull posar fi a les meves misèries i lliurar a la flama la pira del cabdill dardani.» Així diu. Ella adalera el pàs amb cura senil.

Mes Dido frement, i furiosa de sa horrenda trassa, girant les nines sangonants, espargides de taques les galtes trèmules, i pàl·lida de sa mort veïna, es precipita a les estades de dintre la casa, s'enfila furibunda al cap de dalt de la pira, i s'arrenca de l'espasa del Dardani, present no destinat a aquest ús. Aquí, en ovirar les robes troianes, i aquell llit tan conegut, s'atura una mica en llàgrimes i en consirers; i s'ajeu en el llit, i diu les paraules darreres: «Dolces penyores, mentre els fets i els Deus ho volien: rebeu aquesta ànima, i deslliguen-me d'aquestes cuites. He viscut, i he acabat la carrera que m'ha donat la fortuna; i ara la meva imatge davallarà grandiosa a sota terra. He fundat una ciutat preclara; he vist les meves murades, he revenjat l'espòs i fet pagar pena al germà enemic: feliç, ai massa feliç només que mai les carenes dardanies no haguessin tocat a les nostres ribes!» Diu, i imprimint la boca en el llit: «Moriré sense revenja? Però morim—fa: així, així m'és dolç de davallar a les ombres. De la mar alta el cruel Dardani devori aquest foc amb els ulls i s'emporti l'astrugança de la nostra mort.»

Ella havia dit: i encara parlant, les companyes la veuen abatré's sota el ferre; veuen l'espasa escumejant de sang, i les mans tenyides. Una clamor s'aixeca a l'atri profunde; la brama furieja per la vila trasbalsada, les cases fremen dels laments i el gemegar i l'udoladissa de les dònes, i l'aire ressona dels grans planys. No altrament que si tota Cartago, o l'antiga Tiro s'esfondrés invadida pels enemics; i les flames furients s'entortolliguessin pels sostres d'homes i deus.

Ho sent a dir la germana sense esma, i espaordida, amb tremolosa correguda, danyant-se la carn amb les ungles i amb els punys el pit,

es llença pel mig, i clama el nom de la morent: «Això és allò, germana? Amb mentida em demanaves? Així em preparaves aquesta pira, aquest foc i aquestes ares? De què em planydré de primer abandonada? En morir has menyspreat la germana per companya? Per què no ens cridaves als mateixos fets, que totes dugues se'ns endugués una mateixa dolor i una mateixa hora! Amb aquestes mans he arrestat la pira, amb la meua veu he invocat els Deus potents, perquè jo, cruel, fos lluny de tu així jaent? Em perderes a mi i a tu, germana, i el poble i els ancians sidonis, i la ciutat teua. Deu-me, que li rentaré la ferida amb aigua clara; i si gens d'halè sobre la boca encara et vaga, jo amb la boca el colliré.» Així dient, havia pujat els graons, i abraçava i escalfava contra son pit amb gemegadissa la germana mig morta, i li torcava amb el vestit la sanguina negra. Ella, provant d'aixecar els ulls feixucs, torna a defallir; xiula la ferida cavada sota el pit. Tres vegades se redreça, i es recolza sobre el llit, tres vegades torna a rodar-hi: i amb els ulls errants cerca la llum a dalt del cel, i gemega de trobar-la.

Aleshores Juno omnipotent, compadida de la llarga dolor i de la mort tan difícil, envia Iris de l'Olimp, per amollar l'ànima en lluita i els membres lligats a ella. Perquè la mísera no moria de mort fatal, ni de mort merescuda, mes abans del dia, i encesa de furor sobtada: encara Proserpina no havia estirat del seu front el cabell ros, ni damnat el seu cap a Orcus Estigi. Així Iris s'envola a través del cel, sobre les ales daurades molles de rou, trencant a contra sol mil colors diverses. I se li atura sobre el cap: «Aquest cabell, manada com sóc, a Dite jo porto, i et deslligo d'aquest còs.» Així diu, i talla el cabell amb la dreta: i totduna tota la calor s'esvaeix, i la vida se'n parteix als vents.

HORACI

BEATUS ILLE...

«Home feliç, el que lluny de negocis, com la raça dels primers mortals, treballa els camps patèrns amb els seus bous, deslligat de tot compte! Soldat, no el desperta el clarí bataller, ni s'enerissa de la mar irada; i evita el forum, i la superba llinda dels ciutadans poderosos.

Adés amb el fany adulte de la vinya marida els alts pollancs; adés

en la vall retirada mira errar els seus ramats brueladors, o bé amb la falç talla les branques inútils i n'empelta de més felices; adés en clares gerres estoja densa mel, adés ton ses tendres ovelles.

Quan la tardor en els horts aixeca la testa guarnida de fruites suaus, quin goig per ell de collir les peres d'empelt, i el raïm rival de la púrpura, amb què et fa ofrena, O Priap, i a tu, pare Silvà, protector dels termenals!

Li plau de jeure tan aviat sota una vella alzina, tan aviat sobre un herbei molsut. En tant al llarg de les altes ribes s'esmunyen les aigües; els ocells se lamenten en el bosc, i fresseja l'ona de la font que raja, i invita a somnis lleus.

Mes quan l'hivern de Júpiter tronador congria les pluges i les neus, aleshores empaita de tots cantons amb molta canilla l'aspre senglar cap a les teles parades; o bé estén sobre les forques lleus una malla rara, parany per les grives àvides, o agafa amb el llaç la llebre temerica o la grua passatgera, premis seus alegres.

Qui entre aquestes coses no oblida els mals, els neguits que amor porta? Hi haurà també una casta muller que captinquí per la seva banda la casa i els dolços fills, rossa com una sabina, o torrada del sol com la dòna del llest Apuli; que arrestelli el fogar sagrat de llenya vella a l'hora que torna el marit las; que tancant dins les cledes teixides el bestiar joiós, escuri les inflades mamelles, i que treient de la bota amorosa el vi de l'any, li aparelli menges no mercades.

No, les ostres del Lucrí no m'abellirfen, ni tampoc l'oblada, ni l'escarus, si de les ones d'Orient la maltempsada en llença a la nostra mar; no, l'ocell d'Àfrica no devallarà al meu ventre, ni el faisà de Jònia, pas més saborós que l'oliva collida de les branques més grasses de les oliveres, que l'agrella enamorada dels prats, i les malves sanitoses al còs feixuc, o aquest anyell immolat en les festes del deu Terme, o el cabrit arrabassat del llop.

D'estant d'aqueixa taula, que bo fa de veure les ovelles pescudes cuitar cap a casa! Veure els bous fatigats arrossegant amb el coll llanguent la rella girada, i els esclaus, eixam de la rica maisó, asseguts entorn dels Lares radiants!»

En havent parlat així, l'usurer Alfi, ja a punt de fer-se camperol, entra en caixa pels idus tot el diner que cercarà de col·locar per les Kalendes.

TIBUL

ELEGÍA DE LA GUERRA

Qui fou el primer que forjà els glavis horrenes? Que fer, i que ferreny ell fou! Aleshores nasqueren per la nissaga dels homes l'homei i els combats: aleshores fou oberta a la mort funesta un camí més curt. Mes aquell míser no en té cap culpa: nosaltres pel nostre mal hem fet servir el que ell donava contra les feres cruels.

Es falta de l'or; no hi havia guerres, quan a la taula de l'àpet es dreçava una copa de faig. Res de ciutadelles, res de murades; i el pastor s'adormia segur en mig de les seves ovelles. Per què no visquí aleshores, que no coneixeria les tristes armes del vulgus, ni sentiria extremir-se'm el cor al sò del clarí! Ara m'arrosseguen a la guerra, i potser algún enemic ja porta el tret que ha de clavar-se al meu flanc. Guardeu-me, Lares pairals, vosaltres que em nodríreu quan de petit corria als vostres peus. No us avergonyiu de ser fets d'una vella soca: així habitàreu la casa de l'avi. Millor es servava la fe, aleshores que en una estreta capella el deu de fusta no tenia sinó un culte pobre. Se propiciava, si un li ofería un raïm, o si li cenyia la sagrada cabellera amb una corona d'espigues. Qui es veia els vots complerts, li portava coques; la filla, tota menuda, l'acompanyava amb una pura bresca.

Lares, aparteu de nosaltres els trets de bronze! La vostra rústega víctima serà un porc de la meva cort plena. Jo el seguiré amb una roba pura, i portaré paneres lligades de murta, lligat el cap de murta jo mateix. Així jo us plagués! Sigui un altre fort en les armes; ajudant Mars, atteri els capitostós enemics; perquè, jo bevent, me pugui dir un soldat les seves fetes, i traçar amb vi sobre la taula el seu acampament. Quina furor d'empaitar en les guerres la negra mort? Ella és veïna, i ve d'amagada amb peu callat. Allà baix no hi ha messes, ni vinyals conreats: només el ferotge Cerber, i l'oiós notxer de l'aigua Stígia. Allà, capolades les galtes, socarrats els cabells, la pàl·lida turba erra vora els llacs tenebrosos. Millor és de lloar aquell que una vellura peresosa sorprèn en una cabana petita, voltat de la fillada. Ell mateix pastura les ovelles, el fill els anyells; i la muller prepara pel las una aigua tèbia. Així sigui jo; i sigui'm llegut que el cap me lluï dels cabells blancs, que vell jo conti les fetes dels temps de l'avior. Mentretant, la Pau con-

reï els camps. La cànvida Pau fou qui primer portà sota el jou corbat els bous a llaurar. La Pau nodreix les vinyes, i adesa el suc del raïm, perquè el fill buidés el vi de la bota del pare. Per la Pau floreixen la fanga i la rella, mentre les tristes armes del guerrer cruel se rovellèn en la foscor. El rústec, no ben sobri, mena del bosc sagrat, en el carro, dona i fills cap a casa. Però aleshores se cala la guerra de l'amor. La jovencella es plany dels cabells arrencats i de la porta esbotzada. Plora, colpida a les tendres galtes; però el mateix vencedor plora que de tant li hagin valgut les mans folles. Però amor jugarer atía la baralla amb mots dolents, i sèu a plaer entre l'un i l'altre enfellonit. Ah! és de pedra i de ferre qui assota la seva jovencella; arrenca els deus del cel. Sigui prou, esquinçar de sobre els membres la fina vestidura; sigui prou haver deslligat les trenes cofades; sigui prou haver mogut a llàgrimes; quatre vegades feliç qui en la seva ira pot plorar-li una jovencella. Però qui és cruel de mans, aquest porti l'escut i la pica, i sia lluny de la dolça Venus.

Mes vina a nosaltres, Pau benefactora, amb una espiga a la mà; i que la cànvida sina et desbordi de fruites.

SÈNECA

LLETRA SOBRE EL TRACTAMENT DELS ESCLAUS

M'he agradat de saber, pels que vénen de vora teu, que tu vius en família amb els teus esclaus; això és digne del teu seny, del teu esclavament. Són esclaus? Sí, però són homes. Són esclaus? Sí, però domèstics nostres. Són esclaus? Sí, però humils amics. Són esclaus? Sí, però companys d'esclavatge, si penses només que contra uns i altres pot igual la fortuna. Però me'n ric d'aqueixos que estimen vergonyós de sopar amb un esclau seu. Per què? No és pel costum superbíssim que el senyor quan menja el volti una turba d'esclaus drets? Ell va prenent més que no li en cab, i amb una avidesa prodigiosa afeixuga el seu ventre tivant, i ja desacostumat de l'ofici de ventre, tament que li costa més treball de treure-ho tot que no li costava d'ingerir-ho; però en tant als esclaus no els lleu de moure els llavis ni per parlar. La vara ofega tot murmur; i ni esquiven els assots les coses fortuïtes, tos, estornuts o senglots; cap veu que interrompi el silenci es paga amb un gran càstic; tota la nit se la passen drets, dejuns. Això

fa que enraonin darrera el senyor, ja que no els és permès d'enraonar davant. Però els esclaus que no solament en presència dels senyors, sinó amb els senyors tenfen conversa, els que no se'ls cusia la boca, estaven sempre a punt de donar el coll pel senyor, de fer tombar sobre el seu cap el perill que l'amenaçava. En els àpets parlaven, però en la tortura callaven. Després corre un proverbi no menys arrogant: «Tants d'esclaus, tants d'enemics». No és que els tinguem d'enemics, mes els en fem. Passo per alt d'altres coses cruels i inhumanes: així abusem d'ells no com d'homes, sinó com de bèsties; així, quan ens ajeiem a sopar, l'un frega les escupinades, l'altre ajupit arreplega les perbocalles dels hostes amarats de vi, l'altre talla l'aviram rar, i passejant per línies segures la seva mà esclarida, destrí en bossins pit i carpó. Infeliç, que viu per una sola cosa, per trinxar nètament la vianda engreixada, si no fos que és més miser encara qui ensenya aquesta art del seu plaer, que no pas qui l'aprèn per necessitat.

No penses que aquest que ara anomenes ton esclau, és nat de la mateixa sement, i frueix del mateix cel, i igual respira, i igual viu i igual mor que tu? Tant pots tu veure'l lliure a ell, com ell a tu esclau. En la desfeta de Varus, molts de joves esplendíssimament nats, que per la milícia aspiraven al grau de senador, els rebaixà la fortuna: de l'un ne féu pastor, de l'altre guardià de cabana. Menysprees ara un home per la seva condició, a la qual, mentre el menysprees, pots tu passar. No vull ara ficar-me en la tasca immensa, de tractar de l'ús a fer dels esclaus; amb els quals som superbíssims, crudelíssims i injuriosíssims. Però vetaquí en suma els meus preceptes: «Viu amb el teu inferior, tal com voldries que el teu superior visqués amb tu». Tantes vegades com te vingui a la ment tot el que pots sobre el teu esclau, vingui't a l'esment tot el que el teu senyor pot sobre teu.

JUVENAL

L'ESTÀTUA DE SEIÀN

Tota la sàtira X té per objecte demostrar la vanitat dels nostres desitjos, el dany que duen per nosaltres els vots que fem cegament als deus. Riqueses, honor, poder han estat fatals pels mateixos que els han aconseguit. Entre els exemples de què es val Juvenal, hi ha el de l'omnipotent favorit de Tiberi, Seià. El qual, cobejós del mateix

imperi, exilà els fills de Germànic, i seduí Lúvia, muller de Drusus, fill de Tiberi, perquè emmetzinés el marit. Assabentat Tiberi, envià de Càprea estant una carta secreta al Senat. Seian fou pres i mort el mateix dia; el seu còs llurat al poble, les seves estàtues trossejades i tots els seus amics perseguits. Aquest quadre, és dels més característics de Juvenal.

Hi ha homes, que precipita el poder, sotmès a l'enveja magna, que enfonsa la llista llarga i fastuosa de les honors llurs; les estàtues davallen i segueixen el llevant; després els cops de la destal asclen les mateixes rodes dels carros, i trenquen les potes dels cavalls innocents. Ja el foc espetega; ja el manxen; i dintre la fornal crema aquella testa adorada del poble. El gran Seian esclata i es dissol: d'aquella cara, la segona de l'univers, se'n fan pots, bassines, paelles, grialles. «Ornata casa de llorers, porta al Capitoli un gran bou emblanquinat pel sacrifici. Seian és arrossegat per la garfa, a servir d'espectacle: tot hom se'n alegra. Quins llavis! Quina cara feia! Mai, ja em pots ben creure, no l'he estimat aquest home. Però sota quina acusació ha caigut? Es parla de delator, d'indicis, de testimonis? — Res d'això. Ha vingut una llarga i verbosa lletra de Càprea. — Ja entenc: no pregunto res més.»

Però què fa tota aquesta munier de Remus? Segueix la fortuna, com sempre, i odia els condemnats: aquest mateix poble, si Nurtia (la Fortuna) hagués afavorit el Tosca, si la segura vellesa del príncep hagués estat abatuda, en aquesta mateixa hora proclamaria Seian August. Ja fa temps, d'ençà que no venem els sufragis a ningú, que ha amollat tota cura. Perquè el poble que un dia distribuía imperi, feixos, legions, tot, ara s'absté, i dues coses soles desitja amb ànsia: Pa i jòcs de circ. «Sento a dir que en finiràn molts. No hi ha dubte, la fornal és gran. He trobat, vora l'altar de Mars, el meu amic Brutidi, tot groc. Quina por tinc, que Ajax vençut no ens ho faci pagar per haver-lo defensat malament! Correm, cuitem, i mentre encara jeu a la riba, calciguem l'enemic de Cèsar. Però que els esclaus ens vegin, que cap no ens desmenti, i no arrossegui per justícia el senyor esfereït i lligat pel coll.» Vetaquí les enraonies d'aleshores sobre Seian, les sordes murmuracions de la gent.

Vols ser homenatjat, com Seian? Tenir tant com ell, i a aquest donar-li les cadires curuls, a aquell el comandament dels exèrcits? Passar pel tutor del príncep confinat a l'estreta roca de Càprea, amb un ramat de caldeus? Vols almenys centúries, cohorts, cavallers ele-

gits i un camp pretorià. I per què no ho cobejaríes? Fins els que no volen matar a ningú, bé volen poder. Però tant valen una pompa, i una prosperitat, que la mesura dels danys és igual a la de les coses felices? Prefereixes la pretexta d'aquest que ara arrosseguen, que no de ser una potència a Fidenes, o a Gàbies; o sentenciar sobre les mesures, i trencar els vasos fraudulents, edil vestit de drap a l'ensopida Llubres? Confesses doncs que Seian ignorà els veritables béns: perquè cobejós d'honors excessives, sospirant per excessives riqueses, bastia els nombrosos estatges d'una torre excelsa, perquè més alta fos la caiguda, i més sensible la rapidesa del daltabaix. Què capgirà els Crassus, què els Pompeus, i aquell que menà a sota el seu fuet els romans amansits? Fou el lloc suprem amb tanta d'arteria encaçat, i els vots enormes exorats pels númens malèvols. Pocs reis davallen al gendre de Ceres sense cop o ganivetada; pocs tirans moren de mort eixuta.

MARCIAL

EPIGRAMES

Per què no t'envío els meus llibres, Pontilià? — Pontilià, de por que m'enviis els teus.

Qui no vulgui encara davallar a les ones de la Stígia, fugi, si té seny, del barber Antíoc. Amb coltells menys ferotges la turba entusiasmada (dels sacerdots de Cibeles) es llatzeren els braços blancs, furiosa al sò de la música frígia. Alcón és més suau quan extirpa les hèrnies intestinals, i quan amb mà artista estira les esquirles d'un òs trencat. Que Antíoc xolli els pobres cíncics, i les barbes estoiques, i despulli de la polsosa crinera els colls dels cavalls. Però si raia el miser Prometeu sobre la roca escítica, tornaria a demanar l'ocell carnisser per son pit nu. Penteu confugiria a sa mare, Orfeu a les Mènedes, només que sentissin el sò de la bàrbara fulla d'Antíoc. Tots aquests estigmes que compteu a la meva barba, com els que sojornen sobre el front d'un vell atleta, no els han fet les ungles iracundes d'una muller difícil: és el ferre d'Antíoc, i la seva mà criminal. De tots els animals, el boc és l'únic que té seny: viu barbat, de por de topar amb Antíoc.

Per què, Pol·la, m'envies garlandes tan fresques? Més m'estimo les roses marcides per tu.

TÀCIT DE LA GERMANIA

El llibre titolat *Costums dels Germans* (publicat l'any 98 de la nostra era) fou pels romans un estudi sobre el perill bàrbar, i per contrast, una sàtira de la llur corrupció; i és per nosaltres un document històric del qual els anys que passen no fan sinó controlar-ne l'íntima, inesborrable veritat. Montesquieu ha dit que és l'obra d'un home que ho abrevia tot perquè ho veu tot. No hi ha en ell tema més viu que aquest que segueix, sobre l'organització política i militar de les tribus bàrbares, futures senyores de Roma.

Els prínceps deliberen sobre els negocis petits, i sobre els grans tots; talment però que fins els que la decisió pertany al poble, són abans escatits pels prínceps. S'apleguen, si no s'escau res fortuït i sobtat, en certs dies, per lluna nova o per lluna plena, perquè els sembla començ de més bons auspicis per tractar les coses. No compten per nombre de dies, com nosaltres, sinó de nits. Així fixen, així concerten: la nit sembla dur el dia. Vici de la llibertat és, que no acuden a l'hora com gent manada, mes se passen dos i tres dies per reunir-se. Quan plau el nombre, s'asseuen armats. Els sacerdots, que tenen aleshores dret de coerció, manen silenci. Ben aviat el rei, o el príncep, segons la seva edat, la seva noblesa, la seva glòria guerrera, la seva eloqüència, es fan escoltar més per l'autoritat de la persuasió que per la força del comandament. Si l'opinió desplaça, la rebutgen amb murmur; si plau fan xocar les fràmees. Aplaudir amb les armes, és la mena d'assentiment més honorable.

Se pot també acusar davant del col·lotge, i entendre-hi juí capital. La pena és distinta per delictes: traïdors i trànsfugues es penjen dels arbres; fluxos, covards i infames de còs es neguen dintre el fang d'una llacuna, amb un rastell a sobre. Diversitat de suplici representa, com si els crims calgués mostrar-los en ser expiats, i les infàmies amagar-les. Quant als delictes més lleus, segons la culpa la pena: els convicte paguen penyora de cavalls o de bestiar: una part de la penyora es paga al rei o a la ciutat, i una part al planyent o als seus pròxims. En aquests consells, elegeixen també els prínceps que facin justícia en

cantons i aldees. A cada un se li ajunten cent companys del poble, pel seu consell i autoritat.

No tracten cap negoci públic ni privat si no és armats. Però és de costum que un no porta les armes fins que la ciutat lo en ha provat digne. Aleshores en el mateix consell, un dels prínceps, o el pare o un parent guarneixen el jove amb l'escut i la fràmea: això és per ells la toga, la primera honor de la juvenesa; fins aleshores eren part d'una casa, des d'ara de la república. Una noblesa insigne o grans mereixements dels pares, assignen la dignitat de príncep fins a adolescents; els altres s'agreguen a cabdills més robustos i ja provats de temps; sense cap rubor de ser vistos entre els companys (de seguici). En aquesta mateixa companyia hi ha els seus graus, a juí del que segueixen, i hi ha gran emulació entre els companys pel primer lloc vora el príncep, i entre els prínceps per tenir més companys i més valerosos. Es la llur dignitat, és la llur força de voltar-se sempre d'una alambor de joves: en pau una honor, i en guerra una defensa. No solament en la seva nació, sinó també en les ciutats veïnes, al príncep li és un nom i una glòria si cimeja per la vigoria del seguici: els sol·liciten amb embaixades, els guarneixen de presents, i sovint la llur fama sola decideix la guerra.

En venir a batalla, és una vergonya pel príncep ser vençut en coratgia, i una vergonya pel seguici no igualar la coratgia del príncep. És una infàmia i una deshonor per tota la vida, tornar viu d'una batalla on el príncep ha mort. Defensar-lo, protegir-lo, senyalar a glòria d'ell els propis fets de valentia, és el primer dels llurs juraments. Els prínceps combataen per la victòria, el seguici pel príncep. Si la ciutat on són nats llangueix en llarga pau i en oci, la majoria dels joves nobles se'n van cap a altres nacions que aleshores tenen guerra; perquè el repòs no és grat a aquest poble, i és més fàcil il·lustrar-se en els atzars, i no es capté un gran seguici sinó per la força i la guerra: perquè el cavall de guerra, aquella fràmea cruenta i vencedora, l'exigeixen de la liberalitat del seu príncep; i per soldada, basten festins, grossolans, però de vasta pompa: i a la munificència, proveeixen la guerra i la rapinya. No els convenceria tan fàcilment de llaurar la terra i esperar l'anyada, com de provocar els enemics i guanyar-se ferides: perquè més aviat els sembla peresós i covard d'adquirir amb la suor el que es pot abastar amb la sang.

El temps que no entren en guerra, el passen no gaire en cacera, però molt més en l'oci, donats al sòni i a la menja. Els més forts i els més bel·licosos, delegant la cura de la casa, dels penats i dels camps a les dones, als vells i als més febles de la família, s'entumeixen: contranya inconseqüència de la natura, que uns mateixos homes amin tant l'inèrcia i odïni el repòs!

BIBLIOGRAFIA

Per ampliació de coneixements pot acudir-se als manuals de Pierron, Nageotte, Talbot, P. Thomas, Cocchia; són excel·lents el de René Pichon i el de Crutwell. Serà utilíssima la consulta del *Manuel de Philologie classique* de Sal. Reinach, i de la *Minerva: Introduction à l'étude des classiques scolaires grecs et latins* de James Gow, adaptada per Reinach.

Obres fonamentals són les de Bähr, Bernhardt (en alemany), W. S. Teuffel & L. Schwabe (trad. en francès i anglès), Fried. Leo (en alemany) i C. Lamarre (*Histoire des écrivains de la République; id. au temps d'Auguste*). Monografies al corrent de la darrera paraula de la crítica es trobaràn en la *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* de Paulys & Wissowa.

Quant a col·leccions de textos, les més a mà són les de Nisard, Panckoucke, Hachette, Garnier (llatí i francès); i llatí sol amb notes, les de Teubner, Weidmann (alemanyes), Hachette (francesa), Loescher (italiana), Oxford (anglesa). Còssos de traduccions soles, en la *Biblioteca clásica* (Perlado, Paez & C.^a), en la *Reclam's Universal-Bibliothek*, en la de Chiurazzi, etc.

EN PREPARACIÓ

- HIGIENE DE L'ALIMENTACIÓ, per J. TORROELLA, Doctor en Medecina.
- RESUM D'ANATOMIA I FISILOGIA HUMANES, per A. PI I SUÑER, Membre de l'Institut.
- LES FRASES FAMOSES, per LLUIS SEGALÀ I ESTALLELLA, Membre de l'Institut.
- LES DOCTRINES SOCIALISTES CONTEMPORANIES, per MIQUEL VIDAL I GUARDIOLA, Professor a la Escola de Funcionaris.
- LES DOCTRINES NACIONALISTES CONTEMPORANIES, per MANEL REVENTÓS, Professor a la Escola de Funcionaris.
- MANUAL D'ELECTRICITAT, per RAFAEL CAMPALANS, Professor a la Escola d'Agricultura.
- RESUM D'ARQUEOLOGIA CRISTIANA, per JOSEP GUIOL, prevere, Conservador del Museu diocesà de Vich.
- COM S'ORDENA I CATALOGA UNA BIBLIOTECA, per JORDI RUBIÓ, Director de la Biblioteca de Catalunya.
- INTRODUCCIÓ A LA FILOSOFIA, per EUGENI D'ORS, Membre de l'Institut.
- HISTORIA DE LA MÚSICA, per J. PENA, Director de l'Associació Wagneriana de Barcelona.
- HISTORIA DE LA POESIA CATALANA, per JAUME MASSÓ I TORRENTS, Membre de l'Institut.
- RESUM DE BOTÀNICA, per P. BARNOLA, S. J.
- HIGIENE DOMÈSTICA, per JESÚS M.ª BELLIDO, Professor a la Facultat de Medecina de Saragossa.
- EL DRET PENAL ESPANYOL, per FAUSTÍ BELLVÉ.
- & . & . & .